

"וכוננתי את כסא ממלכתו עד עולם" (שמ' ב, ז', יג)

עיון מחודש בביטוי כסא בסמיכות.

יהודה טרופר

מבוא

"כסא המלך" הוא אחד מסממני המלכות בדומה לכתר, שרביט ובגדי המלכות. הביטוי "כסא..." בסמיכות (כסא דוד, כסא ישראל וכסא מלך בהטיותיו השונות) נזכר ביחס לארבעה מלכים בלבד (דוד, שלמה, יהוא ויואש) בכל תולדות המלוכה ביהודה וישראל. במסגרת מאמר זה אבקש לבחון את משמעות הביטוי ולהסביר בעזרת ההבנה המחודשת שאציע לו את סיבת הימצאות ביטויים אלו דוקא בפרשיות אלו.

חלק א':

נפתח בשלושה צרופים של המילה "כסא", המעלים שלש שאלות:

"כסא דוד"

בשנים עשר מקומות במקרא מצינו את הביטוי **"כסא דוד"**¹, אך מטבע לשון זו אינה מצוייה כלל ביחס למלכים אחרים, לא מצינו **"כסא שלמה"**, **"כסא אחאב"** או **"כסא חזקיהו"**. על כך יש לשאול - מדוע הוענק רק לדוד מטבע לשון ייחודי זה?

"כסא ישראל"

הביטוי **"כסא ישראל"** מופיע שבע פעמים ביחס לשלמה², ופעמיים ביחס ליהוא³. גם ביחס לדוד מצאנו ביטוי דומה - **"כסא בית ישראל"** (ירמיה ל"ג, יז), אך לא מצינו ביטוי זה או דומה לו ביחס למלכים אחרים. ויש לשאול - מה מייחד את שלמה, יהוא ודוד שמלכותם זכתה לביטוי ייחודי זה?

¹ שמ"ב ג', י. מל"א א', לו; ב', יב, כד, מה; ישעיהו ט', ו; ירמיהו י"ז, כה; כ"ב, בל; כ"ט, טז; ל"ו, ל; ובניסוח דומה גם בתהילים קכ"ב, ה **"כסאות לבית דוד"**.

² מל"א ב', ד; ח', ככה; ט', ה; י', ט; דבה"ב ו', י טז.

³ ליהוא הובטח שבשכר הכרתת בית אחאב **"בני רבעים ישבו לך על כסא ישראל"** (מל"ב י, ט) ובסיום מלכות זכריה, בן נינו של יהוא, צויין שההבטחה ליהוא קויימה - **"הוא דבר ה' אשר דבר אל יהוא לאמר בני רבעים ישבו לך על כסא ישראל ויהי כן"** (מל"ב ט"ו, יב).

"כסא המלכים והמלוכה והממלכה"

בתחילת מלכות שלמה נאמר: "וגם ישב שלמה על כסא המלוכה" (מל"א א', מו; ובדומה שמ"ב ז', יג; מל"א ט', ה; דבה"ב ז', יח), ביטוי דומה נאמר גם בתחילת מלכות יואש מלך יהודה: "וישב על כסא המלכים" (מלכים ב' י"א, יט), וכן בפרשייה המקבילה בדברי הימים: "ויושיבו את המלך על כסא הממלכה" (דבה"ב כ"ג, כ). לשון כזו אינה מופיעה באף לא אחד ממלכי יהודה או ישראל מלבד שלמה ויואש, מדוע? האם למשל אסא או יהויכין לא ישבו על כסא המלוכה?

חלק ב' - הבנת המושג "כסא":

הכיוון הראוי לפתרון הקשיים הוא בדיקת המובן המדויק של "כסא". בקונקורדנציה "אבן שושן" וכן בלקסיקון B.D.B, תחת ערך כסא, מופיעות שתי הגדרות:

א. מושב, רהיט לישיבה.

ב. [בהשאלה] שלטון, שררה.

הגדרות אלו אינן תורמות לפתרון הקשיים, אלא מחדדות אותן. ברוב המוחלט של המקורות שהבאנו ברור שאין הכוונה לרהיט בעל ארבע רגליים, אלא כינוי לשררה ולשלטון. אולם, אם "כסא דוד" מובנו שררתו של דוד, "כסא ישראל" מובנו השלטון על ישראל, ו"כסא המלכים" מובנו שררת המלכים או שררת מלכותו; אזי ראוי היה שמלכותם של כל המלכים או לפחות חלקם הגדול, תכונה בכינויים מעין אלו, שהרי כל המלכים הם בעלי שררה ושלטון, ומדוע זכו מלכים מעטים בלבד לביטויים אלו?!

הנתונים שפרשנו לעיל מחייבים חיפוש של מכנה משותף למלכים הנ"ל (דוד, שלמה, יהוא ויואש) ולהקשרים בהם מופיעים ביטויים אלו.

ברצוני להציע משמעות שלישית למילה "כסא", משמעות חדשה זו תספק מענה לשאלות ששאלנו, וגם תסייע לנו להעמיק את הבנתנו במספר פרשיות בתנ"ך.

נראה שבחלק מהמקומות בהם מופיע הביטוי "כסא", מדובר לא רק על שלטון ושררה של מלך זה או אחר, אלא על **השושלת** המלכותית ועל **ההמשכיות** של שלטון המלך מדור לדור. בדוגמאות שהזכרנו ובמקומות נוספים, כפי שנפרט להלן, הביטוי כסא אינו משמש כציון לשררה ולשלטון כשלעצמם, אלא כציון לשלטון בעל אופי מאד מסויים, שלטון בו יש **הורשה והמשכיות** מאב לבן.

יש להבהיר שאיני שולל את המשמעויות האחרות של "כסא", כפי שמופיעות במקומות רבים בתנ"ך. כך למשל נאמר על אחאב ויהושפט שהם **"שבים איש על כסאו"** (מל"א, כ"ב, י), מההקשר ברור שאחאב ויהושפט יושבים על חפץ הנקרא כסא, ואין זה ביטוי מושאל. דוגמא נוספת היא לגבי זמרי אשר מלך שבעה ימים בלבד. הכתוב מספר שהוא קשר נגד המלך הקודם שלא היה אביו, ולאחר מותו עלה לשלטון עמרי שלא היה בנו, ובכל זאת נאמר עליו: "ויהי במלכו **כשבתו על כסאו** הכה את כל בית בעשא" (מל"א ט"ז, יא), ברור שכוונת הכתוב היא לציין את היותו השליט ובעל השררה ולא את היותו חלק משושלת⁴. טענתי המרכזית במאמר זה, היא שיש מקומות בהם יש להבין את הביטוי "כסא" במשמעות מצומצמת של שלטון שושלתי, ולא במשמעות רחבה של כל שלטון יהיה אופיו אשר יהיה. **מקומות אלה מאופיינים בכך שלמילה כסא מצורפת מילה נוספת היוצרת ביטוי: "כסא דוד", "כסא ישראל" ו"כסא המלכים\המלוכה\הממלכה"**.

משמעות זו מבהירה את השימוש החריג בביטוי "כסא המלכים" בתחילת מלכותו של יואש מלך יהודה. מימי דוד (ראשון מלכי יהודה) ועד ימי צדקיהו (אחרון מלכי יהודה) נקטעה שושלת בית דוד פעם אחת בלבד, זה היה בשש שנות מלכותה של עתליה (מל"ב י"א, א-ג). כאשר יואש הומלך תחת עתליה, חשוב היה להדגיש שיש חזרה **לשושלת דוד**, ושה"כסא" העומד זה שש שנים בשממון מתמלא מחדש. רק בהכתרתו של יואש מודגש "יושב על **כסא המלכים**" - שהרי הוא היחיד שהחזיר את המלכות לשושלת דוד.

בדומה לכך יש חשיבות לציין את עצם קיומה של השושלת בתחילת מלכות שלמה, שהרי חידוש עצום הוא שיש מלכות בישראל, ושיש בן היורש את מלכותו של אביו. המלכת שלמה תחת דוד אביו, היא נקודת מפנה באופי השלטון בישראל, ולכן נחוצה ההדגשה ש"וגם ישב שלמה על **כסא המלוכה**" (מל"א א', מו. ובדומה שם ט', ה וש"ב ז', יג). השימוש הרב בביטוי **"כסא ישראל"** דוקא ביחס לשלמה (שבע פעמים!) הוא משום שהוא המלך הראשון היורש את אביו.

⁴ כסא במובן שררה, מופיע באופן חריג לגבי שררתו של המן למרות שאינו מלך: "אחר הדברים האלה גדל המלך אחשורוש את המן בן המדתא האגגי וינשאהו וישם את **כסאו** מעל כל השרים אשר אתו" (אסתר ג', א). מן הכתוב עולה שלכל שרי פרס ומדי היו כסאות. יתכן שבמל"ב כ"ה, כח (ביחס למלך יהויכין, היושב בשבל), ובנחמיה ג', ז (ביחס לפחת עבר הנהר, שאינו מלך) יש דוגמאות נוספות לכך. יש לציין שכל המקורות המשתמשים במונח "כסא", שלא ביחס לשררתו של מלך, מופיעים בספרים מאוחרים, וכל האישים פועלים באימפריה הבבלית-פרסית.

ניתן לנסח זאת כך: הבהרת אופי השלטון נחוצה רק כשחל שינוי באופיו, דבר שארע פעמיים בלבד, לראשונה בהמלכת שלמה כשחל מעבר משלטון לא שושלתי לשלטון שושלתי, שנית בעת השבת השלטון השושלתי של בית דוד עם המלכת יואש. הבהרה זו אינה נחוצה בחילופי השלטון של שאר מלכי יהודה, שהרי בחילופי שלטון אלו עברה המלכות באופן טבעי מאב לבן.

הבנה זו מבהירה את השימוש הייחודי והנרחב בביטוי "**כסא דוד**", דוד הוא המייסד של שושלת המלוכה בישראל, וראוי שהשושלת תיקרא על שמו. על זמרי ניתן לומר "כשבתו על כסאו" (מל"א ט"ז, יא) וכן על ירבעם בן יואש ש"ישב על כסאו" (מל"ב י"ג, יג) - כי הם אכן היו בעלי שררה ושלטון, אולם מלכותם אינה מכונה - "כסא זמרי" ו"כסא ירבעם", שהרי הם לא ייסדו שושלת.

עד עתה התייחסנו להופעת ביטויים אלו בעיקר ביחס למלכי יהודה, ועתה נבחן תופעה זו במלכות ישראל, בה היא מופיעה רק ביחס ליהוא, ובעקבות דברינו אין זה מפתיע. מכל מלכי ישראל, יהוא הוא אכן המלך היחיד שמתאים לומר עליו שישב על "כסא ישראל", שהרי הוא הקים את השושלת הארוכה ביותר בתולדות מלכי ישראל, שושלת בת חמשה דורות.

ייחודו של יהוא מתבטא גם בדמיון שבין מלכותו למלכות דוד ושלמה מייסדי השושלת של מלכות יהודה, על הדמיון בין מלכות יהוא למלכות דוד עמד לאחרונה י' רוזנסון⁵, אתייחס בקצרה לדמיון שבין יהוא לשלמה⁶.

על שני המלכים הוטלו משימות מאת ה' (בניית המקדש או השמדת בית אחאב), המשימה נמסרה ע"י נביא, היא בוצעה, והם קבלו חיזוק למעשיהם מה' בניסוח זהה - "הטיבת" (מילה המופיעה בתנ"ך שלש פעמים בלבד, פעמיים על שלמה ופעם אחת על יהוא), והניסוח דומה להפליא:

לגבי שלמה נאמר: "ויאמר ה' אל דוד אבי **יען אשר** היה עם לבבך לבנות בית לשמי **הטיבת** כי היה עם **לבבך** ... בנך היוצא מחלצידך הוא יבנה הבית".

(מל"א ח', יח-יט), ועל כך אומר שלמה: "ויקם ה' את דברו אשר דבר ואקם תחת דוד אבי **ואשב על כסא ישראל** כאשר דבר ה' ואבנה הבית" (שם כ)⁷.

ליהוא נאמר: "**יען אשר הטיבת** לעשות הישר בעיני ככל אשר **בלבבי** עשית לבית אחאב בני רבעים **ישבו לך על כסא ישראל**" (מ"ב, י', ט).

⁵ במאמרו "קושר או עם ה' יהוא מול דוד" מגדים ל"ב 69-81.

⁶ אין בכוננתנו למצות את ההשוואה, שכן אין זה נושאו של המאמר.

⁷ פסוקים כמעט זהים, עם המילה הנדירה "הטיבת", יש בפרשייה המקבילה בדח"ב ו', ח-י.

על הדמיון שבמעשיהם הטובים יש להוסיף דמיון מסויים בחטאיהם, חוסר שלמות הלב:

שלמה: **"ולא היה לבנו שלם עם ה' א-להיו"** (מ"א י"א, ד).

יהוא: **"ויהוא לא שמר ללכת בתורת ה' א-להי ישראל בכל לבנו"** (מ"ב י', לא).
 לעניינינו, הביטוי "כסא ישראל", המופיע בכל התנ"ך רק ביחס לשלמה וליהוא, (ביטוי דומה "כסא בית ישראל" נאמר על דוד), מחזק ומבסס את ההקבלה שבין המלכים והשושלות.⁸

אם כן, שושלת יהוא היא בעלת מעמד המקביל לשושלת בית דוד, וברור מדוע הוא היחיד מכל מלכי ישראל עליו נאמר שישב על "כסא ישראל". בעקבות דברים אלו יש לשאול, מדוע לא כונתה מלכותם של שאול ואיש בושת בנו, בביטוי "כסא"? והרי זו השושלת הראשונה שאפילו קדמה לשושלת דוד? ראשית, זו שושלת בת שני דורות בלבד, ואין לראות בכך שינוי מהותי מתקופת השופטים בה מצאנו את אבימלך בן גדעון שולט אחרי מות אביו. שנית, מנקודת מבטו של המספר, מלכותו של איש בושת נועדה לכשלון מלכתחילה, שהרי שלטונו נוגד את דברי שמואל לשאול "קרע ה' את ממלכות ישראל מעליך היום" (שמ"א ט"ו, כח). ממילא למרות שיש בן היושב על כסא מלכותו של אביו, אין מלכות זו אינה יכולה להקרא "כסא". בדומה לכך מצינו בין מלכי ישראל שושלות של שניים או שלושה דורות (בית בעשא ובית עמרי) שלא נקראו "כסא", משום שאין זו המשכיות משמעותית, וכן משום שאין אלו שושלתו בעלות משמעות מבחינת ה'.

חלק ג':

בעקבות המשמעות המחודשת שהצענו לביטוי "כסא ...", נוכל להעמיק את הבנתנו במספר פרשיות בתנ"ך.

⁸ למרות הדמיון שבין שלמה ליהוא יש לציין מספר הבדלים משמעותיים ביניהם:
 א. "כסא ישראל" בהקשר של יהוא מובנו כסא המלכות של ממלכת ישראל החצויה (השבטים הצפוניים בלבד), ואילו שלמה יושב על כסא המלכות של עם ישראל המאוחד.
 ב. יהוא מקים שושלת שמלכתחילה נקצב זמנה "בני רבעים ישבו לך על כסא ישראל", ואילו דוד ושלמה בנו מקימים שושלת נצחית.
 ג. שלמה מלא את משימתו, בניית המקדש בשלמות; לעומת יהוא שמימת השמדת בית אחאב מולאה על ידו מעל ומעבר לנצרך, ובכך סטה מציווי ה' (ראה י. רוזנסון הני"ל).

"כסא פרעה"

פרעה מאציל על יוסף את כל הסמכויות שבידיו: "אתה תהיה על ביתי ועל פיך ישק כל עמי ... ובלעדיך לא ירים איש את ידו ואת רגלו בכל ארץ מצרים" (בראשית מ"א, מ-מד), אך מציב מגבלה אחת - "רק הכסא אגדל ממך" (שם). מה משמעותה של הגבלה זו? מדוע פרעה אינו מצמצם את סמכותו של יוסף באמירה ברורה כגון "רק אני אגדל ממך"?

יוסף מתפקד בפועל כמלך של מצרים, הוא עונד על ידו את טבעתו של פרעה, והוא מופקד על כל ארץ מצרים. אולם פרעה מבהיר ליוסף שלמרות שדה-פקטו "יוסף הוא השליט על הארץ" (בראשית מ"ב, ו), הרי שבשורש הענין יוסף תמיד ישאר גורם חיצוני וזר, מול יוסף ניצב "הכסא" שיוסף לעולם לא יוכל להיות חלק ממנו, "כסא" שהוא השושלת המלכותית המצרית.⁹

"כסא פרעה" מוזכר במקום נוסף: "ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור בארץ מצרים מבכור פרעה היושב על כסאו עד בכור השבי אשר בבית הבור וכל בכור בהמה" (שמות י"ב, כט. ובדומה שם י"א, ה). הבכור החשוב ביותר שמת אינו רק אבידה אישית לפרעה אביו, הוא אבידה לכל מצרים שהרי הוא יורש העצר, והוא אמור להמשיך את שושלת המלוכה.¹⁰

כסא כמילה מנחה

בשלוש יחידות בתנ"ך מופיעה המילה "כסא" יותר מארבע פעמים¹¹ ביחידה ספרותית אחת, וניתן להגדירה כמילה מנחה:¹²

⁹ פרשנות זו שמעתי מידידי הרב נתן לזרוביץ, כשהצעתי בפניו את המשמעות המחודשת ל"כסא".

¹⁰ במקרה זה כבר פרשו ראבי"ע ואחרים על פי ההקשר, שהכוונה ליורש העצר.

¹¹ בשני מקומות מופיעה מילה זו ארבע פעמים ביחידה אחת (מ"א י', ט, יח, יט, יט; דבה"ב ט', ח, יז, יח, יח). בשני המקומות מלכת שבה מברכת את שלמה על כך שה' נתנו על הכסא (במובן שררה) תחת דוד אביו, ומיד לאחר מכן מוזכר כסאו (שם עצם) של שלמה שלש פעמים. בירמיה כ"ב מופיעה המילה כסא שלש פעמים בהקשר לדוד.

למרות שבמקומות אלו אני מתקשה להגדיר מילה זו כ"מילה מנחה" משום שאינה שכיחה, ואין היא מילה מרכזית בסיפור, בכל זאת מעניין מאוד שבכל יחידה ספרותית בתנ"ך, בה מופיעה המילה "כסא" יותר מפעמיים, הדבר הוא בהקשר לשושלת המלוכה של דוד.

¹² הגדרת המילה "כסא" בפרקים אלו כמילה מנחה, מבוססת על הגדרתו של שמעון בר אפרת (העיצוב האמנותי של הסיפור במקרא, ספריית פועלים, 1984, עמ' 22-23) למושג "מילה מנחה": לא כל מילה או שורש החוזרים בתוך טקסט או רצף של טקסטים, יכולים להחשב כמילה מנחה. בנידון זה יש לשים לב לשלושה דברים: 1. מה מידת השכיחות של המלה החוזרת במקרא. 2. מה מידת השכיחות של המלה החוזרת בתוך טקסט או רצף הטקסטים או בתוך מסכת הטקסטים. 3. מה מידת הקירבה של המלים החוזרות זו לזו מבחינת מקומן בטקסט. ככל שהמלה

1. במלכים א' פרק א' מופיעה המילה "כסא" שלוש עשרה פעמים.
  2. במלכים א' פרק ב' מופיעה המילה "כסא" שבע פעמים.
  3. בתהילים מזמור פ"ט מופיעה המילה "כסא" חמש פעמים.
- ננתח את השימוש בביטוי המנחה בכל אחת משלוש הפרשיות:

1. מל"א א'

בפרק א' של מלכים א', מתחולל מאבק בין אדניה לבין תומכי שלמה (נתן ובת שבע) סביב ירושת המלוכה מדוד הזקן והחולה. ש' בר אפרת¹³ מתייחס בהרחבה לביטוי המופיע מספר פעמים בפרק - "שלמה בנך ימלך אחרי והוא ישב על כסא", ביטוי הדורש התייחסות מכמה טעמים:

- א. לפנינו תקבולת צלעות האופיינית לשירה המקראית אך לא לסיפור.
  - ב. תקבולת זו חוזרת על עצמה בשינויים קלים חמש פעמים בפרק זה (פסוקים יג, יז, כד, ל, לה).
  - ג. כל אחת מצלעות התקבולת מופיעה בנפרד בשינויים מסויימים מספר פעמים (פסוקים כ, כז, לה, מו ועוד).
- בר אפרת עוקב אחרי תופעה זו והתפתחותה במהלך הפרק, וכותב כסיכום (שם עמ' 31-32):

"...התופעה שנבחרה אינה תופעה שולית, אלא מרכזית לסיפור, היא עוברת בו כחוט השני והיא בולטת לעין. אותה תופעה על צורותיה ותמורותיה מבטאת עניינים עיקריים במהלך הסיפור - ענין הנסיונות לעורר את דוד לפעולה לטובת שלמה וענין ה"תחרות" בין אדניה לשלמה, שבשלביה הראשונים צעד אדניה בראש, אך בשלב האחרון והקובע - הישיבה על כסא המלוכה - הקדים שלמה את מתחרהו."

לדעתנו התקבולת כוללת שתי צלעות המביעות את אותו ענין במילים שונות, אולם בחינת המאבק שבין אדניה לתומכי שלמה, ובחינה מדוקדקת של הופעות שני הביטויים מוכיחה לדעתי אחרת.

קריאה זהירה של המאבק בין אדניה לבין תומכי שלמה, חושפת את העובדה שההתמודדות על משרת המלוכה היא גם התמודדות על מהות המלוכה, כששתי

החוזרת שכיחה יותר במקרא, חייבת היא להופיע בצפיפות רבה יותר (יותר פעמים או בקרבת מקום גדולה יותר), וככל שהיא נדירה יותר, יכולות הופעותיה להיות דלילות יותר (פחות הופעות ובמרחקים גדולים יותר).

¹³ העיצוב האמנותי של הסיפור במקרא, עמ' 28-32.

נקודות המבט על המלוכה שונות זו מזו ואף מנוגדות האחת לרעותה. כמעט וניתן לומר שהמשרה אותה רוצה אדניה, אינה המשרה שנתן ובת שבע מבקשים עבור שלמה. ההבדל שבין תפיסת המלוכה בעיני שלמה לתפיסתה בעיני אדניה בא לידי ביטוי בשלושה דברים:

א. היוזמה למלוך - אדניה פועל באגרסיביות על מנת לזכות במלוכה והוא "מתנשא לאמר אני אמלוך". לעומתו שלמה אינו יוזם את המלכתו, שלמה כשואל וכדוד נקראים למלוך ע"י נביא ה' ¹⁴. הם מומלכים כשליחי ה' ולא ממליכים את עצמם בגלל שאיפתם האישית לתפקיד.

ב. מקור סמכות המלך - אדניה עורך סעודה ובה הוא זובח "שור ומריא וצאן לרב" (מל"ב א', יט) על מנת לקנות את לב העם, זו המלכה המקבלת את עוצמתה וסמכותה מעם. לעומתו שלמה מומלך במשיחה (גם שואל ודוד נמשחים) בשמן קודש הנלקח מהאווהל בו נמצא ארון ה', סמכותו מוענקת לו מלמעלה - מה', והעם מקבל את המלכתו בעקבות הסמכות שניתנה לו מה'.

ג. מטרת המלוכה - שלמה מבקש מה' - "ונתת לעבדך לב שומע לשפוט את עמך להבין בין טוב לרע כי מי יוכל לשפוט את עמך הכבוד הזה" (מ"א, ג', ט). אין הוא מעוניין בצרכיו האישיים כמלך - עושר, כבוד, ימים רבים או נפש אויביו - אלא בצרכי העם. לעומתו אדניה מוצג כמי שדואג לכבודו האישי - "ויעש לו רכב ופרשים וחמישים איש רצים לפניו" (מ"א א', ה).

כעת נשוב לביטוי "כסא דוד", שגם בו מתבטא ההבדל המשמעותי שבין שלמה לאדניה. לכל אורך הפרק נאמר שאדניה רוצה למלוך - "ואדניה בן חגית מתנשא לאמר אני אמלך" (פסוק ה, ובדומה יא, יג, יח), אולם על תפקידו של שלמה אומר נתן הנביא: "כי שלמה בנך ימלוך אחרי והוא ישב על כסא" (פסוק יג). כפילות לשון זו מופיעה מספר פעמים ביחס לשלמה (פסוקים יז, ל, לה), וכן כשנתן מעלה בפני דוד את השאלה בדבר היורש (פסוקים כ-כד). אולם באופן עקבי לא מופיע הביטוי "ישב על כסא" כהבעת רצונו של אדניה, כתאור עובדתי של מעשי אדניה, או כאופציה ממשית עבור אדניה. בפרק ב' אדניה מנסה למלוך בשנית, וגם שם יש אבחנה ברורה בין שלמה לאדניה. אדניה מבקש מלוכה (ראה דבריו בפסוק טו, ודברי שלמה על אדניה בפסוק כב), ולעומתו שלמה מעוניין לשבת על כסא דוד אביו (דברי שלמה בפסוק כא).

מה ההבדל בין מלוכה לבין ישיבה על כסא דוד?

בעקבות דברינו לעיל על משמעות הביטוי "כסא", ניתן לטעון שאינה דומה מלוכה לישיבה על כסא, אין אלו ביטויים נרדפים אלא שונים. מלוכה היא תפקיד של שררה כמלכות שאול, ואילו ישיבה על כסא היא המשכיות של המלך הקודם. ישיבה על כסא דוד היא המשכיות של דוד, ושל כל מה שדוד מסמל ומייצג. אדניה אינו מביע כוונה להמשיך את דוד, ולהיפך, יש הדגשה של רצונו לכח וכבוד. לעומתו שלמה שאמור לרשת את דוד על פי הבטחת ה' (דבה"א כ"ב, ט; כ"ח, ה), אמור לקבל שררה שיש עימה שליחות, מלכות שיחד עימה באה ההמשכיות הערכית והרעיונית של דוד אביו. אם כן מלוכה וישיבה על כסא דוד, אינם ביטויים נרדפים כדברי בר-אפרת, אלא תפיסות מנוגדות בהגדרת תפקיד המלך. אבחנה דקה זו בין "מלוכה" ל"ישיבה על כסא", מבהירה את המניעים השונים ואת המטרות ההפוכות של שני המתמודדים על ירושת דוד.

יש לציין שגם אדניה וגם שלמה הם בני המלך הקודם, וכל אחד מהם שימלך יהיה ממשיכו הגניאולוגי של אביו, ולכאורה מלכות שניהם ראוייה לביטוי "ישיבה על כסא דוד אביו". מסתבר שיש כאן עיבוד מעודן של ביטוי זה, שאינו מבטא ירושה טכנית של בן את אביו, אלא ירושה ערכית.

שלמה מבטא את תפיסת ההמשכיות בדבריו הנאמרים לאחר קיום צוואת דוד אביו: "והמלך שלמה ברוך וכסא דוד יהיה נכון לפני ה' עד עולם" (מ"א ב', מה). קיום צוואת אביו מורה על תפיסת שלמה שמלכותו היא המשך של מלכות אביו, ולכן עם סיום קיום צוואת אביו זכאי שלמה שהממלכה תיכון בידו, וניתן להכריז "כסא דוד יהיה נכון לפני ה' עד עולם ... והממלכה נכונה ביד שלמה" (שם, מה-מו).

2. מל"א ב'

פרק ב' פותח בצוואת דוד וסיכום מלכותו (פסוקים א-יא), ומפסוק יב ועד סוף הפרק מבסס שלמה את מלכותו. ליחידת ביסוס המלוכה יש מסגרת ברורה: בפתחה נאמר - "ושלמה ישב על כסא דוד אביו ותכן מלכותו מאד" (ב', יב), ובחתימה נאמר - "והמלך שלמה ברוך וכסא דוד יהיה נכון לפני ה' עד עולם ... והממלכה נכונה ביד שלמה" (ב', מו).

בפרק זה משכיל שלמה לקיים את צוואתו של דוד אביו, ובכך הוא פועל לא "מלך", אלא כ"יושב על כסא דוד" הממשיך את דרכו של קודמו, ומסיים את

¹⁴ שאול - "ויאמר ה' הנה הוא נחבא אל הכלים. וירצו ויקחוהו משם" (ש"א י', כב-כג); דוד - "ויאמר ה' קום משחחו כי זה הוא" (ש"א ט"ז, יב); שלמה - "כי בנים רבים נתן לי ה' ויבחר בשלמה בניי" (דבה"א כ"ח, ה).

מה שקודמו לא סיים. בכך משלים פרק ב' את פרק א'; בפרק א' הומלך שלמה על בסיס "הבטחת בחירות" שהוא ימשיך את דרכו של דוד אביו, ובפרק ב' הוא מקיים אותה ומבסס את "כסא דוד ... עד עולם". ההמשכיות בפרק זה היא גם במובן הפוליטי - הבן מעניש את אלו שפגעו בעבר במלוכת אביו, וגם בכך ששלמה רואה את הצלחת שלטונו כביסוס של מלכות אביו.

3. תהילים פ"ט

במזמור זה זועק המשורר במר ליבו על הפער העצום שבין ההבטחות הנשגבות לדוד "ונאמן ביתך וממלכתך לפניך כסאך יהיה נכון עד עולם" (שמ"ב ז', טו), לבין המציאות המרה "וכסאו לארץ מגרת" (תהילים פ"ט, מה). המילה "כסא" מופיעה במזמור זה חמש פעמים, ארבע פעמים ביחס לדוד ופעם אחת ביחס לה'. שלש פעמים מופיע כסא בתאור ההבטחה לנצחיות מלכותו של דוד (פסוקים ה, ל, לו), ופעם אחת בתאור נפילתו (פסוק מה).

לענייננו יש שתי נקודות חשובות שהמזמור מדגיש:

א. בשמ"ב ז', יב-טו, וכן דבה"א כ"ב, ט-י, יש דגש רב על נצחיות שושלתו של דוד. מזמור פ"ט מעמת בין הבטחות אלו לבין המציאות. ועל כן השימוש בלשון "כסא" במובן של שלטון שושלתי, רב במזמור.

ב. במזמור זה נערכת השוואה בין מלכות דוד לבין הטבע, ה' כונן את השמים (פס' ג) וכן כונן את כסא דוד (פס' ה). הרעיון העולה מהשוואה זו הוא שמלכות דוד היא כ"חוק טבע" הקיים לעד כחלק מהותי מן העולם. רעיון דומה נאמר גם ע"י ירמיהו (ל"ג, יד-כו) המתייחס למספר קבוצות בהם בחר ה' - כסא דוד, הכהנים והלוויים, ועם ישראל. שלוש הבחירות מתוארות כבחירות השוות לחוקי הטבע בכך שהן נצחיות, הן לא משתנות, והן נכרתו בברית עם ה'.

סיכום

במאמר זה הצעתי משמעות שהיא לעני"ד מחודשת, לביטוי "כסא" - שושלת מלכותית, שלטון בעל המשכיות. משמעות זו מופיעה כביטוי הפותח במילה "כסא" ואליו מצורפת מילה אחת נוספת: "כסא דוד", כסא ישראל ו"כסא המלכים \ המלוכה".

ברוב המקרים משמעות המשכיות היא העברת השלטון מאב לבן במשך מספר דורות, אולם ראינו שביחס לשלמה המשכיות אינה מתמקדת רק באישים השולטים אלא בהמשכיות האופי הערכי של השלטון.

ארבעה מלכים ישבו על כסא מלוכה, דוד ראש השושלת, שגם זכה לביטוי הייחודי "כסא דוד", שלמה המלך הראשון שירש את אביו, יואש מלך יהודה שהחזיר את שלטון השושלת למקומה לאחר מלכות עתליה, ויהוא מלך ישראל שהקים את השושלת הארוכה ביותר בתולדות ממלכת ישראל. גם לגבי פרעה שאינו ממלכי עם ישראל מופיע ביטוי זה.

תוך כדי עיונו התברר ש"כסא" במובן של שררה מופיע בכל תקופות התנ"ך לגבי מלכים, ואילו בסוף ימי הבית הראשון ותחילת הבית השני מופיע הביטוי "כסא" גם ביחס לבעלי שררה אחרים.